

Aanduiding van ankerplaats

‘ Zalfens Gebroekt’

Code : APA010

1. Benaming van de ankerplaats + ligging

Zalfens Gebroekt, gelegen op het grondgebied van de gemeenten Malle en Zoersel (provincie Antwerpen).

De totale oppervlakte van de ankerplaats bedraagt 278,07 ha.

2. Aflijning van de ankerplaats op schaal 1/25.000 die de grenzen ervan aangeeft

Zie kaart 1

3. Nummer ankerplaats uit landschapsatlas

Anker ID: A10080

4. Situering

Situering in ruimere omgeving

De ankerplaats is gelegen in het noorden van de provincie Antwerpen, op het grondgebied van de gemeenten Malle en Zoersel. De Delfte Beek of Visbeek vormt de natuurlijke grens tussen beide gemeenten en doorsnijdt de ankerplaats van noord naar zuid. De begrenzing van de ankerplaats wordt gevormd door het gehucht Zalfen en de Salphensebaan in het noorden, 's Herenbos en Bruulbergen in het noordoosten en oosten, het vliegveld van Malle en het gehucht Einhoven in het zuidoosten en zuiden en Einhoven, De Maey en Graffendonk in het westen.

Relatie met andere ankerplaatsen

De ankerplaats maakt deel uit van een cluster van vier ankerplaatsen op het grondgebied van de gemeenten Malle, Zoersel, Lille, Beerse, Vorselaar en Zandhoven.

Het moerassige 'broek' van Zalfen in de vallei van de Visbeek sluit aan bij het bos- en heide landschap van het vliegveld van Malle en het landbouwdomein Blommerschot ten oosten van het Zalfens Gebroekt. Ten noorden grenst de ankerplaats aan het akker- en weilandengebied van Zalfen dat samen het bosgebied van 's Herenbos en Heihuizen de ankerplaats 's Herenbos, Heihuizen en Zalfen' vormt.

Andere types van beschermingen en statuten

Gewestplanbestemmingen:

- Bosgebied
- Landschappelijk waardevol agrarisch gebied
- Gebied voor verblijfsrecreatie
- Stortgebied

Ruimtelijke planning:

Ruimtelijke uitvoeringsplannen:

Op 16 november 2006 werd het Gemeentelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan 'Zonevreemde woningen' van de gemeente Zoersel goedgekeurd. Binnen de ankerplaats geldt het GRUP voor het gedeelte op het grondgebied van de gemeente Zoersel ten westen van de Visbeek.

Algemene en bijzondere plannen van aanleg:

Er zijn geen BPA's of APA's van toepassing binnen de ankerplaats.

VEN/IVON (Vlaams Ecologisch Netwerk/Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk):

Het noordelijk en centrale gedeelte van de ankerplaats (ten oosten van de Visbeek) behoort tot het VEN-gebied nummer 317 'De vallei van de Molenbeek en Tappelbeek'.

Speciale Europese Beschermingszones:

Een zeer groot gedeelte van de ankerplaats (met uitzondering van de landbouwpercelen van Graffendonk en Maai) is gelegen in Habitatrichtlijngebied BE2100017 'Bos- en heidegebieden ten oosten van Antwerpen' omwille van het voorkomen van volgende habitats en soorten:

- Open grasland met *Corynephorus*- en *Agrostis*-soorten op landduinen (2330);
- Mineraalarme oligotrofe wateren van de Atlantische zandvlakten met amfibische vegetatie: *Lobelia*, *Littorellia* en *Isoëtes* (3110);
- Oligotrofe wateren van het Middeneuropese en peri-alpiene gebied met *Littorella*- of *Isoëtes*-vegetatie of met eenjarige vegetatie op drooggevalen oevers (*Nanocyperetalia*) (3130);
- Noordatlantische vochtige heide met *Erica tetralix* (4010);
- Droge heide (alle subtypen) (4030);
- Grasland met *Molinia* op kalkhoudende bodem en kleibodem (*Eu-Molinion*) (6410);
- Beukenbossen van het type *Ilex*- en *Taxus*-soorten, rijk aan epifyten (*Ilici-Fagetum*) (9120);
- Oude zuurminnende bossen met *Quercus robur* op zandvlakten (9190);
- Overblijvende of relictbossen op alluviale grond (*Alnion glutinoso-incanae*) (91E0);
- Kleine modderkruiper (*Cobitis taenia*) (1149);
- Rivierdonderpad (*Cottus gobio*) (1163);
- Beekprik (*Lampetra planeri*) (1096);
- Geel schorpioenmos (*Drepanocladus vernicosus*) (1393);
- Drijvende waterweegbree (*Luronium natans*) (1831).

Natuurreservaten:

De ankerplaats bevat geen of is niet gelegen in een erkend of aangewezen natuurreservaat.

Bosreservaten:

De ankerplaats bevat geen of is niet gelegen in een erkend of aangewezen bosreservaat.

Beschermingen als monument, stads- of dorpsgezicht of landschap:

Binnen de voorgestelde ankerplaats is geen beschermd onroerend erfgoed gelegen.

Statuut waterlopen:

- Visbeek – De Delfte Beek: 2de categorie
- Zalfense beek: 3de categorie
- Eindhovensebeek: 3de categorie

5. Omschrijving

De ankerplaats 'Het Zalfens Gebroekt' is een uitgestrekt moerassig gebied met een centraal gelegen bos omgeven door een kleinschalig landbouwgebied rijk aan opgaande landschapselementen.

De oorspronkelijke structuur van de ankerplaats wordt gevormd door de wisselwerking tussen de ondergrond, de bodem, het reliëf en de waterhuishouding. Deze 'natuurlijke structuur' is de vertrekbasis van alle latere ontwikkelingen van het gebied. De belangrijkste elementen van de oorspronkelijke structuur zijn:

- De aanwezigheid van een hoogterug of Kempische cuesta die van west naar oost door de Antwerpse Kempen loopt en in Malle net ten noorden van het kasteeldomein de Renesse en het centrum van Oostmalle gelegen is. De dorpskernen van de gemeente Malle (Westmalle en Oostmalle) liggen net ten zuiden van deze 29-30 meter hoge cuestarug.

- Ten noorden van Oostmalle-dorp en dus op de cuestarug, is het landschap vlak en open. Immers de kleiplaat vormt de grens met de cuesta. Klei is een vruchtbare ondergrond. Dit verklaart waarom hier de belangrijkste landbouwactiviteiten plaatsvinden.
- Ten zuiden van de cuesta is het landschap meer gesloten en bebost, want de ondergrond bestaat er uit zandformaties. De volledige ankerplaats 'Zalfens Gebroekt' is in deze zandige depressie gelegen..
- De waterscheidingslijn tussen het Schelde- en Maasbekken ligt net iets ten noorden van de gemeente Malle. Het gevolg is dat de beken van noord naar zuid afwateren en zo kleine bijriviertjes van de Kleine Nete vormen.

Geologie, geomorfologie en reliëf

Het geologische substraatmateriaal in de provincie Antwerpen bestaat uit losse sedimenten van zand en klei. Door het proces van differentiële erosie werden de zachte zandlagen afgevoerd en bleven de harde kleilagen als een heuvel in het landschap achter. Zo ontstonden binnen de provincie Antwerpen twee zgn. cuesta's, de cuesta van de Klei van Boom in het zuiden van de provincie en een kleinere cuesta van de Kleien van de Kempen in het noorden. Het reliëf van een cuesta bestaat uit een lange heuvel met ten zuiden een relatieve steilrand en ten zuiden een zeer zacht afhellende rug. De beide cuesta's verlopen oost-west en min of meer evenwijdig aan elkaar. Tussen de cuesta's komt een zeer uitgestrekte depressie voor. Het middengedeelte van de provincie Antwerpen behoort hoofdzakelijke tot deze depressie. De ankerplaats Zalfens Gebroekt ligt op de zuidflank van de Kempense microcuesta. De hoogte van deze cuestarug bedraagt ca. 30 meter in het westen en ca. 40 m in het oosten. Het reliëf binnen de ankerplaats is vrij vlak.

De ondergrond ten zuiden van de cuestasteilrand bestaat uit herwerkte zanden van de Formatie van de Kempen. Ter hoogte van de ankerplaats zijn dit olijfgrijze tot bruine, kleihoudende zanden van het Lid van Malle.

In het valleigebied van de Zalfense beek komen zandige opduikingen (donken) voor.

Bodem

De bodem is ontstaan uit het Quartair eolisch dekzandmateriaal afgezet tegen het einde van de laatste ijstijd. De bodems variëren binnen de ankerplaats van droog zand in het noorden van de ankerplaats ter hoogte van Zalfen, vochtig en nat zand aan de randen van de ankerplaats en nat zandleem in het centrum van de ankerplaats. Op een enkele plaats in het bosgebied komt kleigrond voor.

Hydrografie

De Visbeek (De Delfte Beek) loopt centraal doorheen de ankerplaats. Ze ontspringt ten noorden tussen de dorpscentra van Westmalle en Oostmalle. De Zalfense beek is een zijbeek van de Visbeek en ontspringt ter hoogte van Heihuizen. Ten zuiden van de autosnelweg mondt de Visbeek op haar beurt uit in de Molenbeek. De Eindhovensebeek in het zuidwesten van de ankerplaats, watert niet af via de Visbeek maar mondt uit in de westwaarts gelegen Klein Wilboerebeek die op haar beurt ter hoogte van de grens van Pulderbos en Zandhoven in de Molenbeek uitmondt. De waterkopen zijn allen noord-zuid georiënteerd door de ligging op de zuidelijke flank van de oost-west gerichte heuvelkam.

De grondwatertafel ligt niet diep. Het gebied is dan ook vrij nat. Dit verklaart de vele drainagegreppels.

Bodemgebruik

Historiek

Op de Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden van Graaf de Ferraris (ca. 1777) wordt de ankerplaats gekarteerd als een moerassig gebied, hoofdzakelijk bestaande uit natte graslanden die

door houtkanten of bomenrijen in percelen zijn opgedeeld. Akkers komen voor ten noorden van de ankerplaats (Zalfen) en aan de periferie met Graffendonk.

Bij Vandermaelen (1854) blijft deze situatie nagenoeg ongewijzigd. Het gebied wordt 'Het Broek' genoemd, refererend naar het gebruik als natte hooilanden. Enkele percelen zijn bebost. De randen van de ankerplaats zijn in gebruik als akker.

Op de topografische kaarten van het Militaire Geografische Instituut (1872 en 1925) valt op dat het landschap vrij stabiel blijft. Er treedt enkel een verdere bebossing op aan de randen ten nadele van de resterende heide.

De topografische kaart van het Militair Geografisch Instituut uit 1970 en het orthofotoplan uit 1971 geeft een beeld zoals het vandaag nog bestaat. Verschillende van de vroegere beemden werden opgeplant met populier of verboden door het in onbruik raken van de hooilanden, waardoor het voorheen open beemdenlandschap in het centrum meer gesloten werd.

Het orthofotoplan uit 1990 laat geen fundamentele veranderingen meer zien.

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een 17de-eeuwse schans in de zuidoostelijke hoek van de ankerplaats (CAI 101112).

Huidig bodemgebruik

Vandaag bestaat het Zalfens Gebroekt uit een complex van zeer waardevolle, natte elzenbroeken, zure eikenbossen en populieraanplantingen omgeven door (soortenarme) graasweiden, ruigten en akkers met tal van kleine landschapselementen. Deze variatie aan biotopen en structuren is de oorzaak van de grote soortenrijkdom aan planten en dieren binnen de ankerplaats. Naast het agrarische gebruik wordt het grootste gedeelte van de ankerplaats beheerd in functie van de jacht. Meerdere 'hoogzitten' en jachthutten zijn in het gebied aanwezig.

6. De landschapskenmerken die typisch zijn voor de ankerplaats, met inbegrip van de ruimtelijke kenmerken die eigen zijn aan de waarden

Kenmerkend voor het moerassig gebied ten zuiden van het gehucht Zalfen is de aaneenschakeling van bospercelen en kleinschalige landbouwgronden, voornamelijk graslanden.

a) Bossen (foto 1)

Afhankelijk van het bodemtype komen verschillende bostypen voor. Op de vochtige, zure en voedselarme bodems komt het beuken-eikenbos met een vrij schaarse ondergroei in de struik- en kruidlaag. Op meer voedselrijke bodems tussen beide waterlopen komt het elzen-essenbos voor met een grotere variatie van struiken en kruiden. Bovendien komen alle overgangen tussen beide bostypen in de ankerplaats voor. Ook populieraanplantingen op de voormalige beemden zijn typisch voor het Zalfens Gebroekt. Naar gelang het beheer en de ouderdom varieert de floristische rijkdom.

b) Soortenarme graslanden (foto 2)

c) Ruigten

d) De kleine landschapselementen: solitairen, bomenrijen en houtkanten (foto 3)

e) De meanderende waterlopen: Visbeek en Zalfense beek

f) De dreven

g) De onverharde landbouwwegen (foto 4 en 5)

7. De waarden die tot de aanduiding aanleiding gegeven hebben

Natuurwetenschappelijke waarde

De ankerplaats bevat bodemkundige, hydrologische, landschapsecologische, faunistische en floristische erfgoedwaarden.

Binnen de ankerplaats variëren de bodems van vochtige tot zeer natte zand-, zandleem- en (zeer) plaatselijk kleibodems. Het overwegend vlakke reliëf en de hoge grondwaterstand verklaren het moerassige karakter van het gebied. De waterlopen in de ankerplaats hebben een goede tot zeer goede structuurkwaliteit. Het gebied is bijzonder rijk aan freatofyten. Tot deze freatofyten behoren plantensoorten die (vrij) zeldzaam zijn voor de Kempen. De verschillen in bodem en hydrologie verklaren de aanwezigheid van verschillende biotopen en bostypen, waardoor het gebied rijk is aan verschillende broedvogelsoorten en insecten.

Historische waarde

De historische waarde van de ankerplaats blijkt al uit de vermelding van het toponiem 'Het Broek' op de historische kaart van Vandermaelen (1854) en refereert naar het gebruik als hooiland op natte bodems. Hoewel in onbruik geraakt, bleef het kleinschalige karakter van het gebied bewaard. Deze kleinschaligheid staat in schril contrast met de grootschalige landbouwgronden die thans typisch zijn voor de Noorderkempen.

Esthetische waarde

De aaneenschakeling van bospercelen, kleinschalige graslanden, ruigten en onverharde wegen zorgen voor een zeer divers en aantrekkelijk landschap. Deze kleinschalige verwevenheid maakt het Zalfens Gebroekt tot een esthetisch bijzonder waardevol geheel.

Ruimtelijk-structurende waarde

Deze ankerplaats wordt gekenmerkt door centraal gelegen bos, omgeven door kleinschalige landbouwpercelen met de sterk meanderende Visbeek als belangrijkste ader. Grenzend aan de ankerplaatsen 'Domein Blommerschot en Beulkbeemden' en 's Herenbos, Heihuizen en Zalfen' vormt deze ankerplaats een onderdeel van een uitgestrekte en landschappelijk waardevolle open ruimte tussen de kernen van Oostmalle, Zoersel en Wechelderzande. Landschappelijk gezien vormt 'Het Broek' een interessante afwisseling met het uitgestrekte boscomplex van 's Herenbos, Heihuizen, Bruulbergen en Blommerschot.

8. Aanpassingen t.o.v. de oorspronkelijke fiche van de ankerplaats omwille van nieuwe inzichten

Aanpassing afbakening

Op enkele kleine grenscorrecties na werd de ankerplaats, zoals afgebakend in de Landschapsatlas (versies 2001 en 2005), niet meer gewijzigd.

Aanpassing inhoud

Het tekstuele gedeelte werd aangepast op het vlak van de omschrijving, landschappelijke waarden en kansen en knelpunten. Hierbij werd geactualiseerd op basis van literatuurgegevens en terreinwerk.

9. Toekomstige ruimtelijke vertaling en visie op de ankerplaats

De toekomstige ruimtelijke vertaling en visie op de ankerplaats wordt weergegeven in kaart 2.

De afgebakende ankerplaats met de aaneenschakeling van bospercelen en kleinschalige landbouwgronden, ruigten, dreven, onverharde wegen en meanderende waterlopen heeft een unieke ontstaansgeschiedenis. **Het behoud van de vermelde landschapswaarden is de hoofddoelstelling.** Volgende algemene doelstellingen worden beoogd:

- het optimaal behoud, herstel of versterking van de historisch gegroeide structuur van het landschap met bossen, graslanden, ruigten en kleine landschapselementen;
- het optimaal behoud, de instandhouding en het onderhoud van de voor het landschap waardevolle en opbouwende elementen, waaronder dreven, bomenrijen, solitairen, bomengroepen, hooilanden, weilanden, moerasbossen, grachten, akkertjes, struwelen, beken, wegen en paden;
- het optimaal behoud en beheer van de aanwezige landschappelijke en natuurkwaliteiten;
- het behoud van de bestaande milieukwaliteit (bodem, waterhuishouding, reliëf);
- het conserveren van archeologische vondsten; bij werken dient rekening gehouden te worden met de archeologische waarden.

Het beheer van het Zalfens Gebroekt wordt hoofdzakelijk gevoerd vanuit het jachtgebruik. Daarbij wordt er gestreefd naar een grote variatie aan biotopen en worden historische landschapsstructuren bewaard. Hierbij is het bewaren van de afwisseling tussen open (graslanden, ruigten, waterpartijen, akkertjes) en gesloten (struwelen en bossen) van belang.

10. Kansen, knelpunten en aandachtspunten

Het moerassige gebied Zalfens Gebroekt is door zijn historische en actuele natuurlijke structuur bespaard gebleven van grote bouw- en landbouwontginning. De zeer natte bodems leenden zich niet tot intensieve vormen van landbouw. Van natte heide werd het ontgonnen tot een kleinschalig, halfopen beemdenlandschap. Later beboste en verboste het centrale deel van het Gebroekt. Het beheer van de bossen staat vandaag in functie van de jacht. Verschillende jachthutten en hoogzitten werden in het gebied geplaatst. Een kilometerslange afspanning werd door de Wildbeheereenheid Groot Malle rond het gebied geplaatst. In het jachtseizoen wordt jachtwild uitgezet. Niettemin heeft het jachtgebruik en het beheer ervoor gezorgd dat het landschap zeer verscheiden is met kleine akkertjes, houtkanten, plassen, elzenbosjes, struwelen, graslandjes en ruigten (foto 6 en 7).

Het kringloopark van Zoersel is gelegen aan de periferie van de ankerplaats en is geëvolueerd uit een vroegere stortplaats. In 2007 werd voor het kringloopark een RUP opgemaakt, waarin de relatie met het omgevende Zalfens Gebroekt wordt aangeduid. Door het voorzien van een groene buffer van streekeigen beplanting, wil de gemeente zoersel het park beter inpassen in het landschap (foto 8, 9 en 10).

De verschillende weekendverblijven met vijvertjes, betuining en allerlei constructies in Graffendonk ontsieren het landschap en verhogen de druk op de beschreven landschapswaarden (foto 11).

11. Gewenste planologische afstemming

Beide knelpunten, de ongelukkige ligging van het kringloopark en de weekendverblijven van Graffendonk (recreatiegebied op het gewestplan), worden ook vermeld in het Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan, terwijl tegelijk de landschappelijke waarden van het kleinschalige landschap worden benadrukt. De gemeente wenst zowel de recreatiezone op het gewestplan als het kringloopark te bestendigen. Het RUP dat voor het kringloopark werd opgemaakt, bevestigt deze beleidskeuze. Hiertoe wordt een groene buffer van streekeigen beplanting aangelegd, zodat het kringloopark in het agrarische landschap wordt geïntegreerd.

Omdat de weekendverblijvenzone van Graffendonk ingebed ligt in bos, wordt deze zone niet als een knelpunt aanzien maar als een kwaliteit voor het gebied, omwille van de mooie ligging.

12. Begrippenlijst en referenties

Begrippenlijst

Voor de verklaring van de begrippen is er een algemene begrippenlijst. De dossierspecifieke begrippen worden hieronder verklaard.

Cuesta

Cuestas zijn asymmetrische heuvelruggen in zacht hellende en geërodeerde lagen van afwisselend zwakke en sterke weerstand tegen erosie. De ene zijde van een cuesta, de cuestarug, heeft een lange, zachte helling, bepaald door de helling van de erosiebestendige laag. De andere zijde, het cuestafront, is een steilere helling, gevormd aan de rand van de harde laag, die ondergraven wordt door erosie van de onderliggende zachte laag.

Referenties

Literatuur

Centraal Archeologische Inventaris (CAI) – Digitale databank, cai.erfgoed.net.

Hermý, M. & De Blust, G. (1997). Punten en lijnen in het landschap. Stichting Leefmilieu, Schuyt & co, Van de Wiele, Natuurreservaten, WWF, Instituut voor Natuurbehoud, 336 p.

Landschapkenmerkenkaart (2002). Digitale Vectoriële bestanden. CD-rom.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2001). Nieuwe impulsen voor de landschapszorg. De landschapsatlas, baken voor een verruimd beleid. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling Monumenten en Landschappen, Brussel, 191 p.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2001). Atlas van de relictten van traditionele landschappen in Vlaanderen (Landschapsatlas). Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling Monumenten en Landschappen, Brussel, CD-rom.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AROHM, Bestuur voor Monumenten en Landschappen (1985). Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 10n 2 (Ho-Ra). Provincie Antwerpen. Arrondissement Antwerpen.

Stramien (2005). Ontwerp Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan Malle.

Stramien (2005). Ontwerp Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan Zoersel.

Cartografische bronnen

Aero Survey (1971). Orthofotoplan, kaartbladen 8d4 (Oostmalle) en 16a4 (Oostmalle).

Eurosense (1990). Orthofotoplan, 8/6/4 (Oostmalle) en 16/2/2 (Oostmalle).

Institut Cartographique Militaire (1878). Kaartbladen 8/6 5oostmalle) en 16/2 (Grobbendonck).

Institut Cartographique Militaire (ca. 1925). Kaartbladen 8/6 (Oostmalle) en 16/2 (Grobbendonck).

Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgesteld door Graaf de Ferraris (1771-1777), uitgave door het Gemeentekrediet, kaartbladen 106 (Brecht) en 107 (Santhoven).

Militair Geografisch Instituut (1971). Kaartbladen 8/6 (Oostmalle) en 16/2 (Grobbendonck).

Vandermaelen (1854). Kaartblad 3/12 (Santhoven).

13. Foto's

Zie bijlage